

Культурна-моўная спецыфіка фразеалагізмаў-характарыстык чалавека паводле ўжывання ежы

В.А. ЛЯШЧЫНСКАЯ

У артыкуле на матэрыяле літаратурных і дыялектных фразеалагізмаў беларускай мовы, што часткова рэпрэзентуюць гастронамічны код культуры беларусаў, устанаўліваюцца асновы характарыстыкі чалавека адносна аднаго з аспектаў яго жыцця – ужывання ежы як дзеяння і яго прыкмет, вызначаецца каштоўнасць зместу культуры, яе катэгорый і сэнсаў, выяўляецца ўзаемадзеянне мовы і культуры, вызначаецца ацэнка з перавагай у адмоўны бок.

Ключавыя словы: фразеалагічная адзінка, вобраз, чалавек, ежа, колькасць, спосаб, ацэнка, эталон, стэрэатып.

In the article, based on the material of literary and dialectal phrases of the Belarusian language, which partially represent the gastronomic code of the culture of Belarusians, the basis for characterizing a person is established in relation to one of the aspects of his life that is the consumption of food as an action and its signs; the value content of culture, its categories and meanings are determined, the interaction of language and culture is revealed, the assessment is determined with a preference in the negative direction.

Keywords: phraseological unit, image, person, food, quantity, method, evaluation, standard, stereotype.

Ежа – адзін з важнейшых складнікаў нармальнага працякання жыцця чалавека. Яна ж і адна з фундаментальных культурных адзнак чалавека, яго характарыстыкі. А як вядома, усё адлюстроўваецца ў мове, якая, «дзякуючы яе кумулятыўнай функцыі, захоўвае культуру, забяспечваючы дыялог пакаленняў, не толькі з мінулага ў сучаснае, але і з сучаснага ў будучае» [1, с. 228]. Асабліва «культураноснымі» лічацца фразеалагічныя адзінкі (ФА), якія прадстаўляюць функцыянальна значную культурную інфармацыю пра гастронамічны фрагмент жыцця беларусаў, іх культурныя каштоўнасці, выпрацаваныя правілы і нормы з прычыны ўмоў існавання, спецыфічных традыцыйных уяўленняў пра ежу і яе ўжыванне, складзеныя ў ходзе практычнага і гістарычнага вопыту.

Аналіз сукупнасці ФА праводзіцца з мэтай расказвання вобразнай формы, устанаўлення культурнай канатацыі, скрытай інфармацыі пра вытокі ацэнкаў, вызначэння тых эталонных і стэрэатыпных культурных канатацый ці, часцей, антыэталонных і антыстэрэатыпных, што замацаваны ў ФА з іх характэрнай рысай «цягацення да адмоўнага полюса ацэначнай шкалы» і перададзены праз іх у часе новым пакаленням носьбітаў беларускай мовы [2, с. 310]. Акрамя таго, а можа, перш за ўсё, выклікае цікавасць, якая дадатковая культурная інфармацыя «схавана» ў ФА, якія веды, устаноўкі і рэкамендацыі пакінуты наступнікам беларусаў адносна ўжывання чалавекам ежы. З усёй сукупнасці ФА гастронамічнага кода культуры беларусаў у межах артыкула абраны літаратурныя і дыялектныя ФА беларускай мовы (гл. прынятыя скарачэнні крыніц ФА), што сваімі вобразамі, кампанентным складам, структурай, семантыкай не толькі называюць, захоўваюць і даносяць каштоўныя арыенціры народа, але дазваляюць спазнаць яго густы, норавы, устаноўкі, правілы і даюць характарыстыку самому чалавеку паводле яго ўжывання ежы як дзеяння, працэсу ці тых прыкмет, уласцівасцей, што суправаджаюць гэтае дзеянне.

Дзеянне ўжывання ежы ў фразеалогіі беларусаў прадстаўлена найперш з улікам патрэбы не проста назваць тое, што ўжо названа (= *есці, наесціся*), але вобразна абазначыць яго, дапоўніць дадатковымі звесткамі пра ўмовы, прычыны, патрэбу есці, даць ацэнку такому дзеянню ў яго разнавіднасцях і тым самым чалавеку, які так ці інакш есць. А паколькі ў ФА засяроджваецца ўвага на тым, што важна і што звязана з гэтым дзеяннем, у мове існуюць шматлікія ФА, якія выступаюць у ролі стэрэатыпаў, эталонаў з прымальнымі ці непрымальнымі правіламі і нормамаў ўжывання ежы: як можна, добра, трэба, адпавядае і найбольш як не трэба есці, што не адпавядае прынятым нормам, што нядобра.

Першы колькасны рад такіх адзінак складаюць дзеяслоўныя ФА з агульным значэннем ‘есці, наесціся’, а зыходнай, «дамінантнай» выступае ФА *браць у губу* ‘есці’ (Д-2020: 161), якая дае вобразнае найменне гэтага дзеяння без выразнай дадатковай інфармацыі. Але асабліва нагляднае адрозненне ў змесце гэтай ФА выяўляецца пры параўнанні яе з іншымі, паколькі, напрыклад, ФА *ўвайсці ў смак* – гэта не толькі есці, але есці з апетытам (М-К-1972: 265), *дайсці да смаку* – есці з апетытам тое, што спадабалася (М-К-1972: 65), *есці да дзюбкі* – есці ўволю ды яшчэ тое, што падабаецца (М-К-1972: 84), *хадзіць каля посуду/пасуды чыста* – ‘есці, піць з апетытам і да канца ўсё, што даюць’ (Л-2008-2: 591) ці *дно ўгледзець* – ‘з’есці ўсё, што ў пасудзе (місцы, гаршку), апаражніць посуду’ (М-К-1972: 78), *зрабіць сабе Вялікдзень* – ‘смачна, уволю наесціся’ (Д-2020: 118), *прогліца напала* на каго – ‘многа з’есці чаго, прагаладаўшыся, есці як не ў сябе’ (М-К-1972: 216) і інш. І кожная ФА, дзякуючы адметнаму вобразу, абраным кампанентам, тым працэсам, што спрыялі ўтварэнню новай адзінкі мовы са старой формы, выяўляе адметнасць семантыкі, наяўнасць адпаведнай экспрэсіўна-эмацыянальнай афарбоўкі, выразнай ацэнкі. А вось ФА *бавіць дух* вызначаецца адрозным значэннем ад усіх вышэй названых ФА – ‘перабівацца, карміцца, каб толькі пражыць’ (Л-2008-1: 97), і, дзякуючы абранаму словазлучэнню, створанаму вобразу і асабліва кампаненту *дух*, даводзіць інфармацыю аб бедным існаванні, мінімуме ўжывання ежы і пры гэтым не выяўляе негатыву, а, наадварот, прымаецца за норму, правіла, напрыклад: *Чым той Сёмка дух бавіў? На людзях дзе, на далёкай рабоце ніхто ніколі не бачыў, што ён з торбы дастае* (М. Клебановіч).

Да папярэдніх далучаем дзеяслоўную ФА *есці на два бакі* ‘есці колькі хочацца і чаго хочацца (пра багацце прадуктаў і напіткаў)’, якая па-народнаму вобразна перадае ўяўленне чалавека і выражае станоўчую ацэнку наяўнасці багацця прадуктаў харчавання і магчымасці іх ужывання без абмежавання, напрыклад: – *Яечкі ё (рэшата ета, што сеюць, мо дзісяткаў паўтары), яблычкі ў скрылечкі (сушаныя), канпоцік вару, чай зь ягід і яблычак. Еж на два бакі* (М-К-1972: 85).

Зусім іншы аспект зместу і ацэнкі даносяць ФА *набіваць туцы* (Д-2020: 409), *набіваць туза / бруха / трыбух* (Ю-1974: 195), *кішку набіць* (Д-2020: 258), *выкладаць бакі* (Л-2008-1: 242), *выкладзіць / вылажыць бокі/бакі* (Д-2020: 52), *есці як не ў сябе* (М-К-1972: 85), *як у церніцу церці і малоць / мняць як у церніцу* (Д-2020: 555), *як у Бажка ў хляве стаяў* (Д-2020: 26). І хоць усе яны таксама аб’яднаны агульным значэннем ‘есці’, але іх кампанентны склад у прамым і пераносным значэнні, створаныя вобразы даводзяць дадатковыя звесткі пра ўжыванне ежы: празмерна многа, хутка, апетытна і выражаюць эмацыянальна-экспрэсіўна-ацэначную афарбоўку неадабрэння, іроніі, жарту і інш., ці такім чынам характарызуюць чалавека, што так есць, вызначаюць гэты працэс як неэтычны, нядобры, непрыгожы, не адпаведны ўстаноўленым правілам і нормам, напрыклад: *Гэтак бокі вылажыў, што з-за стала ні паньняцца. Куды табе лезе, ты ўжо вылажыла бокі блінамі* (Д-2020: 52).

Такая адмоўная ацэнка ўжывання ежы празмерна, вельмі многа, спешна, уласцівая папярэднім ФА, асабліва выразная на фоне празрыста матываваных ФА *ўзяць на зуб* (Л-2008-2: 560), *браць / узяць на зуб* (М-К-1972: 32), *вусы памачыць* (Ф-1993: 102), *замарыць чарвячка / чарвяка* (Л-2008-1: 457), *каліўца / каліва ў рот укінуць, каліўца з’есці* (С-1991: 65), *накладзіць / палажыць на зуб* (Л-2008-2: 165), *першы голад прагнаць* (С-1991: 65), *пражывіць/прабавіць душу* (Л-2008-2: 243), якія па-рознаму даносяць, з аднаго боку, адметны сэнс – каштаваць што-небудзь, крыху перакусіць, есці нямнога; з другога боку, даюць выразную станоўчую ацэнку, служаць выражэнню адабрэння і выступаюць своеасаблівым правілам і ўзорам ужывання ежы.

Адметны спосаб ужывання ежы дае і кампаратыўная ФА *як за сябе закінуць* што ‘лёгка і хутка з’есці, выпіць’ (Л-2008-1: 449), напрыклад: – *Што ў сталойцы абед? Два як за сябе закіну* (Ф. Янкоўскі).

Як відаць, галоўнае прызначэнне дзеяслоўных ФА – назваць і ахарактарызаваць гэтае дзеянне чалавека, давесці яго ацэнку і службыць правілам, культурным арыенцірам чалавеку-едаку, даючы яму характарыстыку.

Другую групу адносна ўжывання ежы чалавекам складаюць ФА, якія створаны для вобразнага азначвання і характарыстыкі прыкмет гэтага важнага ў жыцці чалавека дзеяння, ці тыя, што вызначаюць пэўныя прыкметы ўжывання ежы чалавекам, даючы ім ацэнку – добра ці нядобра гэта – і адпаведна выступаючы стэрэатыпамі, эталонамі характарыстыкі чалавека-едака.

Найбольшую колькасць з ліку прыслоўных складаюць ФА, што скіраваны да колькаснай характарыстыкі ўжывання ежы ў яе процілегласці – многа ці мала, аддаючы перавагу першаму, паколькі адзначана адзінкавая ФА *напалам клёцку* для жартоўнай ацэнкі

малой колькасці ўжывання ежы – ‘надгаладзь, мала (есці)’ (Ф-1993: 255). Несумненна, колькасны паказчык ФА з агульнай семай ‘многа’ тлумачыцца не толькі ўвагай чалавека да гэтага аспекта і ў асноўным для яго негатыўнай ацэнкі, але і тым, што ФА перадаюць самыя розныя дадатковыя прыкметы, уласцівасці і якасці працэсу ўжывання ежы чалавекам у іх сукупнасці (радзей наяўнасці вялікай колькасці ежы). Ці гэтыя ФА выяўляюць, па-першае, інтэнсіўнасць праяўлення вялікай колькасці: не проста ‘многа’, а ‘вельмі’, а яшчэ спадарожныя прыкметы і якасці гэтага: многа і празмерна, залішне, хутка, прагна, уволю, добра, сытна, ненасытна і інш. у іх разнавіднасцях спалучэнняў і праяўлення.

Але спачатку выдзелім ФА, што выражаюць станоўчую ацэнку, тым самым даносячы з мінулага звесткі пра сціплае харчаванне і абмежаваную колькасць ужывання ежы, наяўнасці страў у штодзённым жыцці і пачуццё задаволенасці, як правіла, ад багацця і разнастайнасці страў, ежы з пэўнай прычыны ці дзе-небудзь. Гэта некалькі размоўных ФА з агульным значэннем ‘многа’ як адной з адзнак наяўнай ежы, страў, прадуктаў ці ‘ўволю, удосталь’ як такой магчымасці яе ўжывання і выражэння задавальнення гэтым чалавека: *еш не хачу ‘ўдосталь (чаго-н., часцей прадуктаў)’* (Л-2008-1: 418), *еш расперажыся ‘еш колькі хочаш’* (М-К-1972: 86), *хоць заліся чаго ‘вельмі многа. Часцей пра малако, ваду і пад.’* (Л-2008-1: 456), *як на дзяды ‘вельмі многа. Пра яду’* (Л-2008-1: 379). Напрыклад: [Міхаліна:] *А хлеба ў лаўцы, дзякуй богу, усякага – еш не хачу, і цукар ёсць, і агуркі ў банках балгарскія з перцам, і рыбы гэтай вірлавокай невыводна...* (А. Петрашкewіч).

Да папярэдніх далучаем кампаратыўныя ФА *як на Куццю наесціся* (Д-2020: 282), *як на Вялікдзень пад’есці* (Д-2020: 118), *як на Дзяды наесціся* (Л-2008-1: 379), *як на вяселлі наесціся* (Д-2020: 120) з агульным значэннем ‘выдатна, уволю, сытна’, у якіх абраны народныя вобразы-эталоны на аснове параўнання з вялікай колькасцю ежы ў час названых свят, калі рыхтавалі розныя і шматлікія стравы да святочнага стала і ўволю, добра і многа елі, асабліва пасля пастоў ці звычайнага сціплага харчавання ў будні. Напрыклад: [Скіба:] *Ну як, таварыш Бадэль, накармілі вас?* [Дзед Бадэль:] *Дзякую. Наеўся як на дзяды* (К. Крапіва).

Не асуджаецца і сытнаць ежы як прыкметы ўжывання страў: *тры клёцкі ў роце ‘сытна, многа (есці)’* (Ф-1993: 255), *як на ўбой карміць ‘вельмі сытна, пажыўна’* (Л-2008-2: 546), *як туз (-а) ‘вельмі добра, многа, сытна (наесціся)’* (Д-2000: 255), хоць, зразумела, гэта не ўхваляецца. Асабліва гэта заўважна ў ФА пра прыкмету кармлення чалавека, якая, паводле ўжытых кампанентаў *на ўбой*, выклікае асацыяцыю з кармленнем жывёлы для гэтай мэты.

Папярэдняе колькасць ФА, утвораў для перадачы задавальнення, адабрэння ўжывання ежы ўволю, удосталь, колькі чалавеку хочацца, шматлікімі новымі адзінкамі. Аднак у залежнасці ад вобраза і асабліва абраных кампанентаў як цэнтраў гэтых вобразаў у іх прасочваецца выразная негатыўная экспрэсіўна-эмацыянальна-ацэначная афарбоўка такіх якасцей ужывання ежы. Гэта ФА *ад пуза* (Л-2008-2: 272), *ад пуза* (Д-2020: 408), *аж пуза трашчыць* (Д-2020: 407), *да адвалу* (Л-2008-1: 56), *да круглага боку* (Д-2020: 53), *на поўную губу, на ўсю губу* (Л-2008-1: 332), *на поўны жывот* (М-К-1972: 150), *поўнай губой* (Д-2020: 160), *хоць жывот / пуза / пуп расперажы / развяжы* (Л-2008-2: 310), у якіх «паказчыкамі» такой магчымасці-якасці есці, наесціся, паесці колькі хочацца выступаюць саматызмы *губа, рот, бок, жывот* з іх азначальнымі кампанентамі і асабліва, *пуза, пуп* як лексемы з ярка выражанай сімволікай, вобразы з якімі дазваляюць данесці іронію, насмешку, асуджэнне – усю гаму негатыву. Напрыклад: *Яны будуць жэрці на ўсю губу, а мы з Алачкай...* (М. Гамолка); *Запрасіў [Славік] усіх у буфет. Частаваў з купецкім размахам. Талерку эскімо. Ешце хоць пуза расперажыце* (І. Шамякін).

У фразеалогіі беларусаў звернута ўвага на яшчэ адну прыкмету ўжывання ежы: не проста многа, а залішне, больш, як трэба, празмерна. І гэта адлюстравана ў ФА з празрыстай матывацыяй і агульным значэннем з яго нюансамі выражэння: *аж праз вушы лезе* (Д-2020: 114), *аж пуза трашчыць* (Д-2020: 407), *колькі ўлезе* (Л-2008-2: 565), *хоць з рота бяры* (Д-2020: 434), *як дурны на памінках* (Л-2008-1: 395). Да іх далучаюцца ФА для фіксацыі такой прыкметы, як залішне многа, празмерна накарміць каго (*на <самую> завязку* (Л-2008-1: 436) або наесціся (*як чоп* (Д-2020: 565)). Але ўсе названыя ФА служаць для выражэння асуджэння ўжывання ежы ў вялікай колькасці, празмерна, а іх вобразы – для выказвання крытычных адносін да чалавека з яго схільнасцю да празмернага ўжывання яды і негатыўнай характарыстыкі чалавека-едака. Напрыклад: *Віця як выпя чарку, та есць як дурны на памінках* (Д-2020: 183); *Наеўся як чоп, уночы спаць цяшка будзе* (Д-2020: 565).

Яшчэ адну групу складаюць прыслоўныя ФА, вобразы якіх выразна даносяць негатыў і асуджэнне чалавеку, які есць многа і, галоўнае, ненасытна, спешна, з прагнасцю: есць як валоў шэсць (С-1991: 56), есць як сабак шэсць (Л-1991: 92), за абедзве шчакі (Л-2008-2: 675), за трох / сем дурных (Л-2008-1: 395), на поўную губу (Л-2008-1: 332), на поўны рот (Л-2008-2: 323), на ўвесь рот (Л-2008-2: 323), не ў свае духі (Д-2020: 187), не ў свой дух (Л-2008-1: 397), на поўніцы (Д-2020: 400), як не ў свае духі (Д-2020: 187), як не ў сябе (Л-2008-2: 493), як спісаны конь (Д-2000: 251), як у прорву (Л-2008-2: 252), як у церніцу (Д-2020: 555), дзе найбольш часта гэта даводзіцца праз параўнанне як сродак пазнання новага і магчымасць ацаніць яго дзякуючы абраным народным вобразам-эталонам. Напрыклад: *Са смакам елі яйкі, смятану, мяса, упляталі на ўвесь рот варэнікі і запівалі іх малаком* (М. Капыловіч); *Есць як у прорву, куды толькі леза* (Д-2020: 403).

У фразеалогіі адзначаецца і такая асаблівасць працэсу ўжывання ежы, як наяўнасць ці адсутнасць апетыту. Большасць з ліку такіх ФА вызначае прыкмету апетытнага ўжывання ежы, але, як правіла, ФА служаць часцей для жарту, гумару ці выражэння іроніі да такога едака: *аж вушы круцяцца, аж вушы трасуцца, аж вушы трашчаць* (Д-2020: 113), *аж / ажно вушы трасуцца* (М-К-1972: 24), *аж за вушамі пішчыць* (Д-2020: 112), *аж за вушамі трашчыць (-ала)* (Л-2008-2: 524), *аж нос гайдука скача* (С-1991: 64), *аж нос гнецца* (М-К-1972: 24), *аж нос угінаецца* (С-1991: 65), *аж нос у дугу гнецца* (Д-2020: 352), *аж нос у прысядкі гуляе / ідзе* (С-1991: 64), *аж нос упрысядку (-і) ходзіць / ідзе* (Д-2020: 352), *аж пуцкі трасуцца* (Д-2020: 409), *поўным ротам* (Д-2020: 434), паколькі выразнікамі абстрактнага паняцця 'з апетытам' выступаюць саматызмы з неўласцівымі ім рухамі. Менавіта створаныя вобразы з абранымі кампанентамі амаль усіх ФА выяўляюць адмоўную канатацыю, бо ў іх падкрэсліваецца не так апетытнасць ужывання стравы, колькі негатыўны выгляд едака, у якога пуцкі (шчокі) трасуцца, вушы трашчаць, трасуцца, нос гнецца, угінаецца, гуляе, ходзіць і інш., ці абраны саматызмы з іх жэставай функцыяй, якія атрымліваюць новую прадметна-паняцінную суадноснасць, што рэалізуецца пры сумесным ужыванні з іншымі словамі, і набываюць сімволіку, выступаюць кампанентам другасных адзінак – фразеалагізмаў [3, с. 67].

Выключэнне складаюць прыслоўныя ФА *за маліну* (Л-2008-2: 16) і *да крошкі* (Л-2008-1: 608), якія станоўча ацэньваюць спосаб ці прыкмету яды чалавека і пры гэтым ускосна і саму ежу, праўда, вызначаючы і падкрэсліваючы ў першай ФА штосьці смачнае на аснове параўнання з малінай як ягадай-эталонам смаку, а ў другой – ашчаднасць і беражлівасць на аснове абранага кампанента *крошкі* як народнага эталона найменшай колькасці.

Адваротны паказчык ужывання ежы – без апетыту – даводзяць адзінкавыя ФА: *адбіцца / адбівацца ад харчы* (*Некая нягеглая зрабілася, адбілася ад харчы. Спрагу (спяку) ячка – і есці ні хачу.* (М-К-1972: 15), *есці якшто на плот / пляцень вешаць* (Л-2008-1: 194) (*Упарадкавалася яна [Сахвея] і села перакусіць. Але ела як на пляцень вешала* (Л. Калодзежны)), *як на плот чапляць* (*Бывала, ўсіх паатпраўляе с хаты, таго араць, таго што рабіць, а сама сядзе, наесца, чаго хоча, прысмачкаў, а тады: «От, што я там вельма ела. Як на плот чапляла, есці хочацца»* (М-К-1972: 315), *як не сваім / чужым ротам есці* (*Нешто ты ў міне ясі як ні сваім ротам, можа, нісмашно?* (Д-2020: 434), *расце ў роце* (*Наша Аня ото лютаега. Сядзе есці і ў році расьце* (М-К-1972: 315)).

Адзначаецца і такая характарыстыка ўжывання ежы, як лёгка і хутка: *як за сябе* (*Аўдоця от гэтакі о качан капусты паране ўлажыла, міску ў калені картопаль рэткіх хоп-хоп, як за сябе выбрала* (М-К-1972: 310), *як за сябе закінуў / выліў з'еў, выпіў* (*З'еў кашу як за сябе закінуў.* (Д-2020: 513)), адзінкавая наадварот: *як / што не сваімі зубамі* 'павольна, нехвотна есці' (*Ён усігда есць як ні сваімі зубамі, сьпяшыць ня любіць* (Ю-1977: 237)).

Важны паказчык ужывання ежы ў беларусаў – акуратнасць, што можна заключыць на аснове выдзялення шматлікіх ФА, прысвечаных адваротнай прыкмеце ўжывання ежы як фармулёўцы правіла праз антыправіла: як не трэба есці, якім не трэба быць чалавеку-едаку. Гэта ФА-сказы, у якіх акцэнтуюцца ўвага на выпадзенне, выліванне ежы пры яе ўжыванні праз створаныя вобразы, цэнтрамі якіх становяцца «дзіравыя» часткі твару, што звязаны з прыманнем ежы: *дзіравая барада* (Д-2020: 31), *губа(-ы) дзіравая(-ыя)* (Д-2020: 160), *рот дзіравы* (Д-2020: 433), *дзіра ў горле* (Д-2020: 172). Адметны вобраз прадстаўляе дзеяслоўная ФА *зямлю накармаць* 'неакуратна паесці, выпускаючы з рук ці праліваючы на падлогу ежу' (Д-2020: 224), у аснове якой абрана «антрапаморфная метафара, паводле якой тое, што меркавалася для з'ядання чалавеку, але было выпушчана з рук на зямлю, прыпадабняецца да кармлення зямлі» [4, с. 166].

У выніку ўсе ФА служаць для выражэння іроніі, неадабрэння ці незадавальнення да такога едака, напрыклад: *У цябе вечна рот дзіравы, хоць ты з лошкі кармі, як малага* (Д-2020: 433); *Што за дзіця ніакуратна, пакуль зямлю не накарміць – не паесць* (Д-2020: 224).

Заклучнымі выступаюць асобныя ФА, што вобразна называюць, характарызуюць і негатыўна ацэньваюць самога чалавека-едака, паколькі ў аснове вобразаў іх зноў жа такія рысы, як пераяданне, пражорлівасць, прагнасць. Гэта ФА *не дурань* ‘вялікі аматар, ахвотнік (выпіць, паесці)’ (Л-2008-1: 394), *плячысты на жывоце / пуза* ‘прагны да яды, пражэрлівы, любіць многа есці’ (Л-2008-2: 230), *жывоце у тры столкі* ‘хто-н. ненасытны, ненаедны’ (Д-2020: 199).

Такім чынам, сабраныя фразеалагізмы вызначаюцца ўнутранай складанасцю, наяўнасцю аб’ёмнай інфармацыі, многія з іх «знешне анамальныя, але за кошт гэтага набываюць рознааспектную інфармацыйную “памяць”» [1, с. 152]. Большасць з ліку амаль 100 ФА характарызуецца негатыўнай ацэнкай, што выражаецца найперш з дапамогай унутранага вобраза, пэўных кампанентаў кожнай фразеалагічнай адзінкі. Стэрэатыпнае ўяўленне пра негатыўнасць дзеяння і яго прыкметы найбольш рэпрэзентуюць вобразы адзінак з кампанентамі-саматызмамі, якія адлюстроўваюць нацыянальна-спецыфічнае самапазнанне, калі пэўныя меркаванні, зафіксаваныя ў фразеалагізмах, выступаюць вынікам экстрапаляцыі ў іх меркаванняў чалавека пра самога сябе і свае часткі цела, апошнія з якіх выступаюць эталонамі абходнага вопыту. Семантыка фразеалагізмаў апіраецца на своеасаблівыя эталоны і стэрэатыпы беларускай нацыянальнай культуры, у выніку чаго складзены адзінкі як правілы, устаноўкі ўжывання ежы і важныя прыкметы гэтага – многа, празмерна, прагна, ненасытна, неакуратна і інш. Значна менш падкрэсліваецца станоўчае: вітаецца вялікая колькасць ежы ў сувязі з частаваннем, святам у хаце, лічыцца нормай мінімальнае харчаванне, ашчаднасць у ядзе і інш. Усе фразеалагізмы адлюстроўваюць і выражаюць у спецыфічнай лаканічна-ацэначнай форме нацыянальныя стэрэатыпы чалавека-едака, асабліваці менталітэту беларусаў і перадаюць культурныя ўстаноўкі пэўнага часу, у які яны ўзніклі, новым пакаленням. Несумненна, фразеалагізмы служаць своеасаблівымі правіламі, у большасці «антыправіламі», паводзін чалавека ў сувязі з перавагай адлюстравання ў фразеалогіі адмоўнага.

Літаратура

1. Телия, В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. – 288 с.
2. Телия, В. Н. Культурно-национальные коннотации фразеологизмов (от мировидения к миропониманию) / В. Н. Телия // Славянское языкознание : XI Межд. съезд славистов. Доклады российской делегации : сб. докладов ; отв. ред. Н. И. Толстой. – М. : Наука, 1993. – С. 302–313.
3. Аксамітаў, А. С. Беларуская фразеалогія / А. С. Аксамітаў. – Мінск : Выш. шк., 1978. – 224 с.
4. Ляшчынская, В. А. Канцэпты прыродных стыхій у фразеалагічнай карціне свету беларусаў : агонь, вада, зямля і паветра / В. А. Ляшчынская. – Мінск : РІВШ, 2018. – 222 с.

Прынятыя скарачэнні крыніц ФА

Д-2020 – Даніловіч, М. А. Фразеалагічны слоўнік гаворак Гродзеншчыны / М. А. Даніловіч. – Гродна, 2020. – 267 с.; Л-2008-1 – Лепешаў, І. Я. Слоўнік фразеалагізмаў : у 2 т. / І. Я. Лепешаў. – Мінск : Бел. Энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2008. – Т. 1 : А–Л. – 672 с.; Л-2008-2 – Лепешаў, І. Я. Слоўнік фразеалагізмаў : у 2 т. / І. Я. Лепешаў. – Мінск : Бел. Энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2008. – Т. 2 : М–Я. – 704 с.; Л-Ш-2007 – Ляшчынская, В. А. Слоўнік фразеалагізмаў мовы твораў Я. Купалы / В. А. Ляшчынская, З. У. Шведава. – Гомель : ГДУ імя Ф. Скарыны, 2007. – 312 с.; М-К-1972 – Мяцельская, Е. С. Слоўнік беларускай народнай фразеалогіі / Е. С. Мяцельская, Я. М. Камароўскі. – Мінск, 1972. – 320 с.; С-1991 – Санько, З. Малы руска-беларускі слоўнік прыказак, прымавак і фразем / З. Санько. – Мінск, 1991. – 218 с.; Ф-1993 – Фразеалагічны слоўнік мовы твораў Я. Коласа / А. С. Аксамітаў [і інш.] ; пад рэд. А. С. Аксамітава. – Мінск, 1993. – 655 с.; Ю-1972 – Юрчанка, Г. Ф. І коціца і валіца (Устойлівыя словазлучэнні ў гаворцы Мсціслаўшчыны) / Г. Ф. Юрчанка. – Мінск, 1972. – 288 с.; Ю-1974 – Юрчанка, Г. Ф. І сячэ і паліць (Устойлівыя словазлучэнні ў гаворцы Мсціслаўшчыны) / Г. Ф. Юрчанка. – Мінск, 1974. – 296 с.; Ю-1977 – Юрчанка, Г. Ф. Слова за слова (Устойлівыя словазлучэнні ў гаворцы Мсціслаўшчыны) / Г. Ф. Юрчанка. – Мінск, 1977. – 272 с.